

RICARDO GÜIRALDES ȘI RĂSCRUCILE LITERATURII

RODICA GRIGORE

Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu

rodica.grigore@ulbsibiu.ro

ORCID: 0009-0007-1688-5850

DOI: 10.2478/saec-2025-0008

Title: Ricardo Güiraldes and the Crossroads of Literature

Abstract: Ricardo Güiraldes has often been interpreted as one of the most important representatives of Latin American regionalist (or telluric) literature. Nevertheless, his famous novel entitled *Don Segundo Sombra* (1926) can and should be read as an excellent example of modernist fiction, expressing its author's desire to depict a young man's initiation, but at the same time to analyze his evolution in the permanent effort to become not only a better expression of himself, but also a person capable to write down his own story. The mere act of living in the vast Argentinean *pampa* is thus symbolically doubled by the protagonist's lucid meditation on the implications of the activity of writing, the initially modest *gaucho* becoming a respected author expressing the novelist's own experience and complex process of initiation.

Keywords: *Latin American literature; Regionalist novel; Modernism; Speculative fiction; Journey; Initiation;*

Tensiunile paradoxului

Afirmat inițial ca poet, dar fără să se bucure de succesul pe care îl spera în 1915, când a publicat, la Buenos Aires, cel dintâi volum al său de versuri (*El cencerro de cristal*), Ricardo Güiraldes (1886 – 1927) a rămas multă vreme, în conștiința criticii și a publicului cititor, ca unul dintre marii reprezentanți ai prozei regionaliste și un nume de referință al literaturii argentinienne, în primul rând datorită romanului său intitulat *Don Segundo Sombra*, apărut în anul 1926.

Mult timp, textul acesta a fost interpretat drept roman gauchesc prin excelență, pornindu-se de la accentul pus de autor pe *don Segundo Sombra*, personajul care dă și titlul cărții. Roberto Bazin nu va ezita chiar să afirme că am avea de-a face cu „o creație exemplară, care vine să încoroneze în mod admirabil ciclul gauchesc care, în absența ei, ar fi rămas incomplet.”¹ Numai că opera lui Güiraldes se dovedește a fi un soi de problemă încă deschisă interpretărilor, câtă vreme *don Segundo* nu e protagonistul cărții, iar textul nu e dedicat doar descrierii vieții unui *gaucho*², ci mai cu seamă evidențierii inițierii tânărului Fabio, cel care demon-

¹ Roberto Bazin, *Historia de la literatura americana en lengua española*, Buenos Aires, Nova, 1969, p. 356.

² *Gaucho* – Locuitor din pampa argentiniană (sau din Uruguay), deprins cu traiul liber, îndeletnicindu-se cu activitatea de conducător de cirezi de vite sau de îmbălânzitor de cai, mai cu seamă din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și până la mijlocul secolului al XIX-lea.

strează, în ultimele pagini, că a învățat lucrurile esențiale nu doar despre lumea în care trăiește, ci în primul rând despre el însuși. În plus, ultima secvență a romanului – în mod voit ambiguă – îl surprinde pe *don Segundo Sombra* plecând departe, naratorul neprecizând unde, într-o nouă călătorie, dar lăsându-și tânărul prieten să înfrunte de acum încolo singur toate provocările pe care viața i le va scoate în cale.

Se pare că Güiraldes a început să lucreze la acest roman încă din 1917, la puțină vreme de la debutul său scriitoricesc și nu la mult timp după perioada colaborării la revista *Caras y caretas* (1913 – 1914), a cărei influență se simte în creația scriitorului cel puțin până în momentul în care se va afirma ca prozator, odată cu apariția volumelor *Cuentos de muerte y de sangre* (*Povestiri de moarte și sânge* – 1915), și a romanelor *Raucha* (1917), *Rosaura* și *Xaimaca* (ambele publicate în 1923).³ Autorul încheie munca la *Don Segundo Sombra* (pe care îl abandonase temporar, apoi îl reluase asiduu în 1920, aflat la Paris) în martie 1926, iar cartea va apărea în iulie același an, fiind textul care literalmente l-a „consumat” pe autor, după cum acesta mărturisește în numeroase scrisori adresate prietenului său Valery Larbaud, dar și romanul care l-a însoțit, practic, până aproape de moarte.

Privit de o parte a specialiștilor drept „roman regionalist-teluric”⁴, iar de alții considerat o carte situată în mod deliberat în aria de semnificații a ambiguității narative și stilistice, *Don Segunda Sombra* a reprezentat vreme de decenii una dintre creațiile care au suscitat cele mai aprinse dezbateri critice în spațiul cultural al Americii Hispanice. Căci, apropiindu-ne de acest text, nu putem ignora apropierea lui Ricardo Güiraldes de estetica avangardistă europeană, pe de o parte, dar și de valorile profunde ale modernismului latino-american. Însăși biografia autorului ne conduce, de fapt, spre această necesară interpretare, în permanență ambivalentă. Născut într-o familie aristocratică și foarte bine situată material din Buenos Aires, Güiraldes a beneficiat de o educație aleasă, asemenea părinților săi – care, în paranteză fie spus, aveau amândoi înclinații artistice. Prin urmare, Ricardo va crește într-un mediu elevat, va călători adesea în Europa, rămânând încă de foarte tânăr fascinat de efervescența culturală a Parisului, fiind atras de ideile reprezentanților avangardelor – pe care va încerca, apoi, să le transplanteze pe tărâm latino-american, chiar dacă nu întotdeauna această inițiativă se va bucura de succesul scontat. În egală măsură, Güiraldes va cunoaște încă din adolescență universul aparte al vieții de *gaucho* și atmosfera marilor ferme de vite ale Argentinei, petrecând mult timp pe întinsul domeniu de la San Antonio de Areco, pe care îl deținea familia sa, iar aici va avea parte de experiențe neobișnuite, cel puțin teoretic, pentru un tânăr de condiția lui, ajungând să aibă o relație aparte cu Segundo Ramirez, un *gaucho* care îi va inspira, după ani, cel puțin în parte, personajul din celebrul roman *Don Segundo Sombra*.

Interesant este că și unii dintre exegeții care au aplaudat forța expresivă a romanului apărut în 1926 au fost tentați să-i observe mai cu seamă caracterul tradițional și să proclame situarea lui Güiraldes în tradiția literară a prozei de

³ Lucrecio Pérez Blanco, „*Don Segundo Sombra* de Ricardo Güiraldes: Reflexión en clave docente”, în *Cuadernos para investigación de la literatura hispanica*, no. 28/2003, p. 416.

⁴ Carlos J. Alonso, „*Don Segundo Sombra*”, în *The Spanish American Regional Novel. Modernity and Autochthony*, Cambridge & New York, Cambridge University Press, 1990, p. 79.

inspirație gauchescă, importantă pentru Argentina primelor decenii ale secolului XX. Numai că Jorge Luis Borges, de pildă, se va pronunța împotriva acestei opinii, câtă vreme, va spune el, „existența unei tradiții gaucheste e îndoielnică în *Don Segundo Sombra*.” În primul rând, consideră autorul *Ficțiunilor*, deoarece proza gauchescă, asemenea altor genuri literare din America Latină sau de aiurea, este „un construct arbitrar și artificial”, fiind alcătuită dintr-un corpus de norme artistice interne care nu trebuie în nici un caz confundate cu poezia și limba reală folosită de orice *gaucho* autentic pe care ar vrea să-l redea, altfel spus, „e vorba, în proza gauchescă, despre un sistem literar aparte, iar nu despre o tradiție în sensul propriu al termenului.”⁵ Iar ceea ce descoperim în cazul acestui roman al lui Güiraldes este, realmente, încercarea autorului de a crea el însuși un nou tip de tradiție, dar și „de a impune această formulă de discurs narativ în contextul mai larg al spațiului argentinian al vremii.”⁶ Să nu uităm că, în conformitate cu teoretizările lui Octavio Paz, întreaga modernitate artistică nu e altceva decât „o tradiție a rupturii”.⁷ Iar *Don Segundo Sombra* reușește să facă exact acest lucru, situându-se, din punct de vedere estetic, la granița unor universuri culturale diferite și între anumite contexte estetice de natură să-i evidențieze întreaga complexitate, adesea trecută cu vederea în studiile critice care i-au fost dedicate, complexitate mai evidentă, poate, acum, la un veac de la apariție, decât până la mijlocul secolului trecut. Iar granița aceasta e reprezentată, la un prim nivel al interpretării, chiar de diferența dintre viața citadină și cea campestră pe care le va cunoaște, pe rând, tânărul Fabio, dar și – în plan simbolic – de sentimentul acestuia de neapartenență la lumea orașului și de încercarea sa de a-și găsi locul altundeva, alături de oameni diferiți față de cei alături de care crescuse. De aici și opoziția stabilită între casa mătușilor lui Fabio și largile câmpii ale Argentinei, precum și accentul pus de autor pe tema călătoriei și pe caracterul inițiativ al experiențelor trăite de protagonist.

Ricardo Güiraldes combină într-un mod nemaîntâlnit până atunci în literatura argentiniană o serie de motive narative și de artificii scriitoricești care pot fi, desigur, identificate cu universul gauchesc, dar face din ele o sinteză artistică situată, deja, pe un alt plan al semnificațiilor, depășind cu mult modelul propriu-zis al unei literaturi regionale ori telurice. Romanul acesta va pune, așadar, în discuție chiar limitele reprezentării vechilor teme argentinieni prin excelență, situându-se, din punct de vedere narativ, chiar în mijlocul lor și folosindu-se de ele până la ultimele consecințe estetice. Astfel că, indirect și subtextual, autorul va intra într-un inedit dialog cu marile simboluri naționale ale epocii (figurile de *gaucho*, pământul natal, obiceiurile străvechi etc.), transformând toate aceste „semne telurice” într-o nouă manieră de a concepe și de a practica romanul. Iar această concepție determină și diferența evidentă – din această perspectivă – pe care o aduce *Don Segundo*

⁵ Jorge Luis Borges, „El escritor argentino y la tradición”, în *Discusión*, Salamanca, Alianza Editorial, 1997, p. 190.

⁶ Wanderlan de Silva Alves, „Tradición, modernidad y vanguardia el la novela *Don Segundo Sombra*, de Ricardo Güiraldes”, în *A contra corriente. Revista de historia social y literatura de América Latina*, Vol. 11, No. 1, Fall 2013, p. 260.

⁷ Octavio Paz, *Copiii mlaștinii. Poezia modernă de la romantism la avangardă*. Traducere și prefață de Rodica Grigore, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Știință, 2017, p. 27.

Sombra față de alte creații contemporane și față de viziunea unora dintre scriitorii epocii respective. Güiraldes valorizează toate marile obsesii ale literaturii și culturii naționale, convertindu-le în aspecte ale unei simbolice nevoi de proclamare a totalei independențe față de acestea. Dovadă perfectă a unei subtile tensiuni a paradoxului, romanul său din 1926 devine, astfel, un nou tip de text întemeietor – de astă dată al unei tradiții diferite, utilizând din plin toate strategiile (foarte bine însușite) ale modernității și o serie de elemente avangardiste. Chiar fragmentele ce încearcă să înregistreze vorbirea autentic-populară a personajelor trebuie pusă în legătură, la Güiraldes, cu inițiativele pe care le aveau, în vreme, mulți dintre reprezentanții avangardelor europene de care autorul fusese apropiat mai ales în timpul șederii sale la Paris.

Cartea va avea, așadar, nu doar un sens modernist în adevăratul sens al cuvântului, ci și un mesaj superior din toate punctele de vedere. Căci Fabio Cáceres, tânărul protagonist, înțelege, prin intermediul inițierii sale în universul gauchesc, nu doar tainele vieții în lumea orizonturilor deschise ale pampasului argentinian, ci mai cu seamă pe acelea ale unei existențe umane întemeiate pe valorile autentice – pe adevăr, bine și frumos. *Don Segundo Sombra* devine, astfel, din aparent roman tradițional-regional, dovadă a asumării de către autor a marelui proiect estetic modernist, dar și expresie a unui neașteptat universalism, atât de necesar la mijlocul anilor '20 pentru întreaga literatură argentiniană. Niciodată descrierile vreunui *gaucho* nu sunt decorativ-exterioare la Güiraldes, scriitorul se ferește de orice stereotipie, punând accentul pe devenirea în plan profund uman a lui Fabio, nu doar pe culoarea locală și pe exotismul (pentru unii cititori) lumii din pampas. Elementul gauchesc este, așadar, doar pretextul de la care pornește scriitorul în demersul său de a înfățișa treptele devenirii unui om adevărat, aparentul regionalism devenind, astfel, semn al universalității.

Carlos J. Alonso va demonstra că, pentru o înțelegere adecvată a romanului lui Güiraldes, trebuie avute în vedere ambele aspecte, câtă vreme ele surprind, fie și imperfect, tensiunile paradoxului ce caracterizează opera și biografia scriitorului argentinian,⁸ definit, fatalmente, de un sistem de opoziții (pe de-o parte, latifundiar bogat, pe de alta, scriitor extrem de talentat; pe de-o parte, susținător al modernismului și apropiat de spiritul avangardei, pe de alta, atras de tematica regională. Expresie a chintesenței spiritului argentinian al pampei, pe de o parte, iar pe de alta, convingere privind primejdia artificialității ideologice; om de lume și obișnuit al saloanelor pariziene, unul dintre cei care, după câte s-a spus nu o dată, ar fi făcut cunoscut tangoul în localurile de lux ale aristocrației franceze și în același timp apropiat de *don Segundo Ramírez* – alături de care apare într-o celebră fotografie, întinzându-i acestuia o ceașcă de ceai *mate*, iar exemplele ar putea continua). Prins între tendințe atât de diferite și aparent ireconciliabile, Güiraldes a trebuit să-și construiască, pentru a putea face față acestor tensiuni ontologice, un sistem de măști (artistic-narative și personale) cu ajutorul cărora să reușească să-și exprime întregul potențial cultural și uman, rămânând fidel elementelor autohtone, dar deschizând calea spre plasarea acestora într-un cadru cu adevărat universal.

⁸ Carlos J. Alonso, *op. cit.*, p. 79.

Iar aici trebuie căutată esența întregii creații a acestui scriitor, de aici provenind și fascinația sa pentru finalurile deschise, pentru imagini ori figuri ale ambiguității – dintre care, desigur, cea mai realizată este cea a plecării lui *don Segundo Sombra*, în ultimele paragrafe ale romanului. Astfel încât numeroasele eșecuri în plan artistic care au precedat marea sa recunoaștere literară trebuie privite, la rândul lor, ca expresii ale aceleiași profunde tensiuni care i-a marcat întreaga existență și creație.

Din punct de vedere al subiectului, romanul *Don Segundo Sombra* prezintă viața unui adolescent, apoi, tânăr al cărui nume îl aflăm abia la sfârșitul cărții, Fabio Cáceres. Acesta este despărțit de mama sa și crescut de niște mătuși pentru a fi trimis la școală, aflându-se și sub ochiul protector (care, însă, se arată rareori...) al lui Fabio Cáceres, bogat proprietar de pământuri; numai că băiatul va pleca din casa mătușilor pentru a cunoaște existența adevărată alături de un *gaucho* celebru în întreaga regiune, care îi va deveni tovarăș și îndrumător în tainele lumii din pampas, dar și prieten, părinte spiritual și alinare la nevoie, *don Segundo Sombra*. Alături de acesta, adolescentul va învăța să muncească, să îmblânzească până și cei mai sălbatici cai, să se bucure de largile orizonturi ale unei vieți mereu în mișcare, să deosebească oamenii buni de cei răi și, desigur, binele de rău. Iar după ani de zile, timp în care nestăpânitul adolescent se transformă într-un tânăr de nădejde și într-un *gaucho* priceput, el va primi pe neașteptate o scrisoare, prin care i se aduce la cunoștință că tatăl său natural murise și că acest tată – care dorise să rămână necunoscut până după moartea sa – nu era altcineva decât bogatul latifundiar Cáceres. Odată cu această veste vine și moștenirea, căci tânărul *gaucho* e unicul moștenitor al părintelui său (care ezitase să-l recunoască în timpul vieții). Iar acum el trebuie să decidă ce va face în continuare. Cu toate că inițial dorește să refuze banii și poziția socială pe care moștenirea respectivă le implică, la sfatul lui *don Segundo Sombra* le va accepta, dobândindu-și și adevăratul nume – Fabio Cáceres, asemenea tatălui său. Va urma inițierea sa rapidă în universul lumii intelectuale, al lecturilor și cărților, alături de Raucha, prietenul de vârstă lui pe care îl descoperă la noua sa reședință. Astfel că, după ce Fabio, de-acum un adevărat om de lume, știe cum să se descurce și să facă față tuturor provocărilor pe care le-ar avea de înfruntat, lui *Segundo Sombra* (al cărui nume, *Sombra*, detaliu semnificativ, înseamnă tocmai „umbră”!) nu-i rămâne altceva de făcut decât să plece, lăsându-l pe fostul său învățăcel să fie propriul său stăpân și să hotărască de acum încolo singur care e drumul de urmat.

Finalul romanului este, chiar și la un veac de la apariția cărții, cu adevărat impresionant: „*Sombra (Umbră)*, repetam în minte. Apoi m-am gândit aproape cu disperare la tatăl meu adoptiv. Să mă rog cerului? Să las tristețea să mă năpădească în voie? O mulțime de gânduri mi-au răvășit singurătatea. Dar erau gânduri pe care un bărbat nu le mărturisește niciodată. Silindu-mă să-mi concentrez voința asupra unor fapte mărunte, mi-am întors calul și am pornit-o încet spre casă. Mergeam ca un om care-și pierde sângele.”*

* Ricardo Güiraldes, *Don Segundo Sombra*. Traducere și note de Oana Busuiocanu, București, Editura Leda, 2004. (Toate citatele de pe parcursul acestui text sunt preluate din ediția menționată.)

Unii critici nu au ezitat să afirme chiar că Fabio Cáceres și *don Segundo Sombra* nu ar fi altceva decât „expresii complementare ale unui mare suflet colectiv”, scriitorul încercând să ofere o imagine cuprinzătoare a spiritualității argentinene și să impună un veritabil model național în cheie estetică, îndepărtând toate detaliile de prisos ale unui naționalism exacerbat și ale unei culori locale care ar ține de exoticul decorativ. Iar dacă *don Segundo* întruchipează o astfel de idee estetică, atunci e clar că, pentru ca aceasta să-și dobândească întreaga forță expresivă, e nevoie ca valorile pe care el le reprezintă să se oglindească și să se obiectiveze în tânărul în formare care îl urmează și care îi devine discipol, discipolul unui maestru spiritual pe calea unei inițieri nu o dată dificile și pline de obstacole. Din acest punct de vedere, devine evident că romanul lui Güiraldes demonstrează în adevăratul sens al cuvântului un caracter universal și poate fi citit drept o capodoperă a literaturii argentinene, dincolo de dominanta gauchescă (funcționând, uneori, chiar împotriva ei.) Textul depășește granițele literaturii pampei și se situează mai presus de nivelul unei descrieri a existenței campestre, Güiraldes neidealizând lumea acestor *gauchos* mereu călători pe cărările țării și deopotrivă pe drumurile vieții. Iar impresionantul final al textului, pe care l-am citat deja, trebuie, în mod clar, pus în legătură cu dedicația: „Dumitale, *don Segundo*. Memoriei răposaților. Prietenilor mei, împlânzitori și conducători de cirezi. Concetățenilor din ținutul meu. Celor pe care nu-i cunosc și care se află în miezul acestei cărți. *Gaicho*-ului pe care-l port în mine, cu sfințenie, așa cum poartă potirul anafura.”

Odată cu plecarea lui *don Segundo Sombra* într-o altă călătorie, lăsându-și singur tânărul discipol, se stinge un mod de viață, dispare pentru totdeauna o formă specifică a existenței argentinene, dar ia naștere, prin intermediul textului lui Güiraldes, un veritabil mit literar și o întreagă tradiție culturală care va marca spațiul acestei țări latino-americane până la sfârșitul secolului XX.

A povesti trecutul într-o carte...

Finalul deschis al romanului lui Güiraldes, dincolo de faptul că răspunde modelului tradițional de *Bildungsroman*, trebuie pus și în legătură cu concepția ciclică a sfârșitului înțeles ca posibilitate a unui nou început. Călătoria pe care o întreprinde Fabio alături de grupul de *gauchos* e circulară – băiatul pleacă de acasă în căutarea altui mod de viață, unul care să i se potrivească mai bine, iar în ultimele pagini ale romanului, el revine acasă, acum având un alt statut social, dar fiind și *gaicho* experimentat. După cum îi spune *don Segundo*, viața sa va intra de-acum într-o altă etapă, în care va trebui să pună singur în aplicare tot ceea ce învățase de-a lungul anilor de formare. De aceea, mentorul și inițiatorul iese din scenă, tăcut și misterios cum și intrase în viața lui Fabio, convins că și-a îndeplinit misiunea față de tânărul care-l alesese drept părinte spiritual și ghind într-ale artei de a trăi cu adevărat. Finalul călătoriei circulare a lui Fabio reprezintă reluarea simbolică a începutului, însă, acum, pe un alt plan de semnificații – și la alt nivel de experiență al protagonistului. Iar astfel, Güiraldes accentuează notele spirituale ale călătoriei, care se transformă, treptat, din simplu drum prin pampă în călă-

torie a vieții, experiență a morții, asumare a bucuriei ori a tristeții, dobândire de experiențe esențiale în plan uman.

Iar dacă în prima etapă a călătoriei (și a inițierii) sale, Fabio se confruntă mai ales cu provocări ori probe fizice, care îi pun la încercare îndemânarea și rezistența și îi anihilează treptat orice posibilă apropiere de universul unui simplu pícaro fără căpătâi, cea de-a doua vizează în primul rând educația sa morală. Acum are primele experiențe amoroase, trăiește dezamăgirea, trebuie să facă față tuturor acestora și să depășească momentele de descurajare, pentru a fi capabil să meargă înainte. Punctul culminant e reprezentat, desigur, de vestea moștenirii și de dezvăluirea adevăratei sale origini și a numelui său, moment care-l pune în fața unei dificile alegeri, iar Fabio se va simți la o mare răscruce a vieții. Și acum, *don Segundo* îi va fi alături și îl va îndruma, ajutându-l să ia deciziile corecte și să depășească furia de moment și orice resentiment ori încrâncenare. Fabio devine reflexiv, se învâluie și el adesea în tăceri, asemenea lui *don Segundo*, trecând prin propria conștiință tot ceea ce i se întâmplă. Tot acum, el realizează că suferința fizică nu reprezintă nimic în comparație cu cea sufletească, iar această nouă revelație îl pregătește pentru ultima fază a călătoriei și a inițierii – ca om cult și elegant, integrat în lumea bună și în înalta societate, educația livrescă adăugându-se celei fizice și completându-o în mod fericit. Nu personalitatea i-o schimbă, ci modul de a se raporta la semenii și la lume, șlefându-i și temperându-i unele porniri rebele.

Ricardo Güiraldes avea nevoie, firește, de evidențierea atentă a tuturor etapelor acestui complex proces de inițiere, câtă vreme finalul romanului accentuează din nou faptul că toate întâmplările relatate nu au fost altceva decât memoriile lui Fabio, care, desigur, trebuia să aibă un fond intelectual și sufletește solid pentru a le putea elabora. Cea din urmă fază a evoluției sale scoate în evidență că protagonistul nu s-a mulțumit pur și simplu să trăiască experiențele pe care viața și *don Segundo* i le-au scos în cale, ci a ales să le și povestească, pentru a putea, în acest fel, să îndrume la rândul lui pe cei care vor urma. De astă dată, nu în mod direct, ci prin intermediul textului scris, al cărții ce reflectă, detaliu uluitor de modern pentru momentul în care romanul a fost publicat. Întreaga experiență a lui Güiraldes scriindu-și textul e oglindită, într-un proces de dublă reflectare, prin intermediul acestei neașteptate și subtile strategii. La fel ca în marile romane latino-americane care vor apărea o jumătate de veac mai târziu (ale lui Gabriel García Márquez, Carlos Fuentes sau Alejo Carpentier), cititorul nu va afla nimic dacă naratorul nu se va decide să depășească nivelul trăirii și să și-l asume pe acela al scrisului. Doar astfel ritualul inițierii lui Fabio va fi complet, el depășind și acest ultim prag, al dobândirii conștiinței cuvântului scris. Ființa umană devine centrul universului ficțional, dar, în același timp, centrul său de interes devine cartea, Güiraldes intuind valențele simbolice ale acestui traseu inițiat și, deopotrivă, ale opțiunii personajului său.

Proiectul inițial al lui Ricardo Güiraldes (care a fost, în opinia multor contemporani, acela de a scrie un roman tradițional, care să glorifice munca și elementele specifice culturii argentine) s-a izbit de la bun început de o dificultate structurală, și anume găsirea modalității celei mai adecvate de a pune în acord această

orientare tematică cu nivelurile multiple de semnificații pe care autorul le avea în minte și despre care a vorbit chiar el, de-a lungul anilor cât a durat munca la acest text. Rezolvarea va fi prezentarea, într-un prim plan al narațiunii, a istoriei lui Fabio și a lui *don Segundo*, și în același timp, configurarea materialului într-un asemenea mod încât cititorul să intuiască importanța – atât pentru devenirea lui Fabio, cât și pentru desăvârșirea mesajului romanului în ansamblu – textului scris, a cărții ce rememorează trecutul, pentru ca protagonistul să și-l poată asuma pe deplin.

Toate acestea sunt evidente în ultimul capitol când, aflat din nou pe malul apei, naratorul, acum tânăr bogat, intrat în posesia averii sale, meditează asupra anilor care au trecut și a întâmplărilor care i-au marcat existența. El însuși subliniază că apa îi însoțește destinul și-i potentează clipele de introspecție: „Pe cât se pare, apa este, în viața mea, un fel de oglindă în care se perindă imaginile trecutului. Pe malul unui râu mi-am scrutat cândva anii copilăriei. Adăpându-mi calul la iezătura unui pârâu, mi-am revăzut mai apoi cinci ani din drumul meu de *gaucho*. În sfârșit, așezat pe dâmbul de lângă o baltă de pe proprietatea mea, îmi cercetam cu gândul șirul zilelor mele de om avut.”

Sigur, apa reprezintă marele simbol al libertății, numai că romancierul îi conferă uneori și sensul opus, de negare a libertății. Dar tot ea are și rolul de a se identifica, metaforic, cu protagonistul. Căci, dacă prima meditație a lui Fabio pe malul apei, aceasta întruchiează dorința lui de aventură (a se citi, de eliberare), cea de-a treia, așa cum se vede din citatul anterior, trimite direct la ideea de odihnă, repaos, pace și tihnă. Altfel spus, negare a libertății așa cum era ea concepută inițial de către însuși Fabio. Spre deosebire de elanurile clare îndreptate către viitor în prima meditație pe malul apei, elementul acvatic ajunge să evidențieze tocmai interioritatea, nevoia de asumare a eului de către protagonist, semn al parcurgerii marilor drumuri ale inițierii sale, cele exterioare, ceea ce-i rămâne acum de făcut fiind cucerirea interiorității, găsirea cheilor potrivite pentru a cunoaște până la capăt misterele propriului suflet. Iar procedând astfel, Güiraldes nu se situează prea departe de unele tendințe expresioniste – prea puțin prezente, însă, până la el în literatura argentiniană.

Naratorul recurge la un procedeu remarcabil, extraordinar exemplu de *mise en abyme*, prin care Güiraldes accentuează tehnica auto-referențialității, de natură a aduce unele dintre cele mai profunde note ale modernității cărții sale și deopotrivă ale demersului său artistic. Cu toate că studiile critice s-au aplecat doar arareori asupra acestor detalii, *Don Segundo Sombra* este un roman accentuat metatextual, purtându-și în sine, așa cum se va întâmpla, mai târziu, în cazul romanului *Un veac de singurătate* al lui Gabriel García Márquez, multe dintre sensurile fundamentale. Nu doar simbolul elaborării unui text de către narator ne conduce către această interpretare, ci și vesele ori viziunile pe care le are Fabio pe parcursul anilor săi de ucenicie. Dar interesant este mai cu seamă detaliul că lui Fabio îi sunt spuse de două ori aproape aceleași cuvinte – o dată la ferma lui Galván, de către proprietar: „Ai umblat prin lume și te-ai făcut bărbat, mai mult decât bărbat, *gaucho*. Cel ce cunoaște relele de pe lumea asta pentru că l-au încercat, s-a călît pentru a le ține în frâu”; apoi de către don Leandro, legatarul testamentar al tatălui său natural:

„Ai cutreierat lumea și acum ești bărbat, ba mai mult chiar, un *gaucho*. Cel care cunoaște păcatele oamenilor pentru că le-a trăit s-a călit pentru a le putea înfrâna ...”

Specialiștii au ignorat, în general, această reiterare, însă ea, asemenea textului pe care îl va scrie Fabio și care oglindește chiar romanul lui Güiraldes, reflectă două momente semnificative ale devenirii lui Fabio – ca protagonist al întâmplărilor, dar și ca autor în devenire, stadiul de *gaucho* dovedindu-se extrem de important în ambele direcții. În plus, repetiția funcționează și asemenea unui „commentariu indirect pe care textul în sine îl face asupra propriei scheme teleologice, dat fiind faptul că fragmentele în care aceste cuvinte sunt înscrise reprezintă etape cheie ale devenirii protagonistului.”⁹ Se poate afirma, deci, că acea conștiință critică specifică ce operează la nivelul cărții lui Güiraldes se manifestă până și la nivelul unor astfel de detalii textuale, pentru a sublinia natura duală a narațiunii. De aici, desigur, și dubla articulare a multor interpretări critice de care *Don Segundo Sombra* a avut parte de-a lungul vremii, problema fiind că majoritatea criticilor au ignorat faptul că cele două elemente (linii narative, secvențe textuale) trebuie privite mereu deodată, într-o perspectivă integratoare. Căci, dacă pe de o parte protagonistul se inițiază într-un mod de viață tradițional, finalmente el își dobândește identitatea socială, chiar dacă, în prima fază, vrea să o refuze, considerând-o o decădere de la stadiul de-a dreptul spiritual de formare la care considera că ajunsese. Tocmai de aceea, Fabio va constata cu tristețe, după ce acceptă moștenirea: „Eu încetasem să mai fiu un *gaucho*. Gândul acesta mi-a oprit mintea în loc. Îmi concretiza în cuvinte apăsarea, iar prin aceste cuvinte mă simțeam legat de miezul însuși al durerii mele.” El privește această nouă stare drept o involuție, coborârea unei / unor trepte pe care deja le urcase în anii precedenți. De aceea, în mod simbolic, cei doi, părinte și fiu spiritual, *don Segundo* și Fabio, trebuie să se despartă în final, câtă vreme lumea pe care o reprezintă *don Segundo* nu-i va mai aparține lui Fabio, deși, paradoxal, e pe deplin inițiat în tainele ei. Însă acum tânărul trebuie să-și asume și un alt fel de cunoaștere, parțial înrudit cu cel pe care îl repudiasse cu ani în urmă (cel pe care i-l oferise școala), și care înseamnă acceptarea inițierii și în plan intelectual, în universul cărților, într-o lume guvernată și reprezentată pe hărți, în călătoriile imaginare (și) în domeniul cunoașterii livești, iar nu doar pe drumurile străbătute cu piciorul sau călare.

Cu toate astea, naratorul ezită să-și asume până la capăt și o identitate scripturală. Simțindu-se încă mai degrabă *gaucho* decât om de lume, Fabio încearcă să se distanțeze de actul scrisului, cu toate că realitatea propriilor fapte, aspirații și noi pasiuni îl împinge exact spre aceasta. Tânărul încă are impresia că literatura nu ar fi altceva decât o altă expresie a artificialității de care existența lui anterioară de *gaucho* (întotdeauna autentic) îl îndeamnă să se ferească: „Treptat-treptat, îmi formam noi deprinderi și noi înclinații. La îndeletnicirile mele de fiecare zi începeau să se adauge și preocupări literare. Căutam cu tot dinadinsul să mă instriesc. Dar nu vreau să vorbesc despre toate astea în aceste rânduri, care evocă un suflet simplu. Mă mărginesc să spun că educația pe care mi-o dădea *don Leandro*, cărțile

⁹ Carlos J. Alonso, *op. cit.*, p. 102.

și câteva călătorii cu Raucha la Buenos Aires m-au transformat pe dinafară în ceea ce se cheamă un om citit. Cu toate că nu ocoleam noile mele obligații și găseam o plăcere aspră în ucenicia mea intelectuală, rămânea în mine, de pe urma trecutului, ceva neadaptat și sălbatic.”

Romanul lui Güiraldes oferă cititorului un text a cărui natură profundă este prin ea însăși semnul unei situații de decădere de la statutul pe care protagonistul simțea că îl avusese la un moment dat, ca *gaucho*. Unii critici literari, asemenea lui Carlos J. Alonso au considerat chiar că până și ultimele cuvinte ale cărții ar putea fi interpretate tot în această direcție, cu atât mai mult cu cât „un eseu al lui Güiraldes însuși, publicat în revista *Proa*, cu câțiva ani înainte de apariția romanului, stabilea o interesantă și semnificativă legătură de ambivalență figurală între scris și actul de a sângera.”¹⁰ Dar, în egală măsură, romanul acesta e o expresie plenară a artei narative a autorului argentinian, cu atât mai mult cu cât nivelul structural-compozițional al cărții e privit drept expresie finală a unui lung proces de renunțare și de îmblânzire a tendințelor artistice pe care chiar autorul le manifestase anterior. Tocmai de aceea, nici limbajul personajelor nu reprezintă o imitare mimetică a expresiilor din universul real, ci este o reelaborare estetică a anumitor expresii ori formule specifice pentru un *gaucho*. Textul literar își avertizează și în acest fel cititorii că se află în fața unui construct artistic, iar nu în aceea a unei preluări facile a unor elemente de culoare locală.

Din această perspectivă, putem rezolva și tensiunea aparent ireconciliabilă între cele două linii majore ale receptării critice a romanului de față, căci astfel subiectul ajunge de-a dreptul „transparent”: cartea e povestea unui tânăr care devine, treptat și în același timp, deopotrivă proprietar de pământuri și autor al unui text legitimator-identitar atât de important pentru tot ceea ce va însemna proza latino-americană în deceniile care vor urma. Finalul romanului lui Güiraldes evidențiază, dincolo de toate acestea, și importanța temei libertății, a permanentei nevoi de eliberare pe care o trăiesc personajele. *Don Segundo* pleacă din nou spre pampa nesfârșită, lăsându-l pe fiul său spiritual, de-acum om adevărat și *gaucho* experimentat, proprietar de pământuri și individ respectat de comunitatea din care face parte (și în care, după anii de peregrinări, s-a reintegrat), să fie liber la rândul său, să aleagă, să decidă, să trăiască în conformitate cu învățăturile pe care i le-a dat cu generozitate, dar și să poată, dacă va dori, schimba universul în care s-a instalat, pentru a-l face, poate, mai asemănător cu cel al marilor orizonturi în care fusese inițiat.

Totul însă va fi cunoscut de cititor – fiind subliniat de romancier – prin intermediul metaforei cuvântului scris și al textului pe care Fabio îl așterne pe hârtie, încercând să recupereze simbolic toți anii formării sale și să afirme o dată în plus valorile în care crede și în conformitate cu care își organizează existența. Scrisul și cartea pe care o lasă în urma sa, evidentă expresie a capacității și dorinței sale de a transmite mai departe, celor ce vor veni după el, modelul formativ deprins de la *don Segundo* și al vocației sale de inițiator, reprezintă deopotrivă instrumentul și vehiculul prin care transformarea lui Fabio își dobândește pe de-a-ntregul caracte-

¹⁰ *Ibid.*, p. 103.

rul exemplar, dar și nivelul mitico-simbolic care, prin capacitatea protagonistului de a interioriza totul, e și semnul modernității profunde a textului lui Güiraldes. Scrisul și, prin extensie, literatura devin așadar mijloacele prin care protagonistul acestui remarcabil roman își afirmă individualitatea în fața lumii (a publicului cititor), dar se și transformă, pentru totdeauna, nu doar într-o creație ficțională, ci într-un model estetic esențial pentru întreaga literatură argentiniană modernă.

Bibliografie / Bibliography:

Ricardo Güiraldes, *Don Segundo Sombra*. Traducere și note de Oana Busuioceanu, București, Editura Leda, 2004.

Roberto Bazin, *Historia de la literatura americana en lengua española*, Buenos Aires, Nova, 1969.

Lucrecio Pérez Blanco, „Don Segundo Sombra de Ricardo Güiraldes: Reflexión en clave docente”, în *Cuadernos para investigación de la literatura hispanica*, no. 28/2003.

Carlos J. Alonso, „Don Segundo Sombra”, în *The Spanish American Regional Novel. Modernity and Autochthony*, Cambridge & New York, Cambridge University Press, 1990.

Jorge Luis Borges, „El escritor argentino y la tradición”, în *Discusión*, Salamanca, Alianza Editorial, 1997.

Wanderlan de Silva Alves, „Tradición, modernidad y vanguardia en la novela *Don Segundo Sombra*, de Ricardo Güiraldes”, în *A contra corriente. Revista de historia social y literatura de América Latina*, Vol. 11, No. 1, Fall 2013.

Octavio Paz, *Copiii mlaștinii. Poezia modernă de la romantism la avangardă*. Traducere și prefață de Rodica Grigore, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Știință, 2017.